

УДК 336

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫН
БАСҚАРУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН АЛҒЫШАРТТАРЫ**

Джетыгенова Акерке Аскаровна

akerke.tlebaldy@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Экономика факультеті Қаржы кафедрасының 4

курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Ж.М. Бұлақбай

Инновация қазіргі экономиканың ажырамас сипаттамасына айналуға, бұл мемлекеттер мен олардың қауымдастықтарына, сондай-ақ жекелеген компанияларға бірдей қатысты. Инновациялық бағыт – бүгінгі күннің ғана емес, сонымен бірге кез келген саладағы адам қызметінің таяу болашағының да талабы.

Инновациялық қызмет бүкіл әлемде бәсекеге қабілеттілікті арттырудың және экономиканы жаңғыртудың негізгі шарты ретінде қарастырылады. Дәстүрлі салалар көбінесе оларды дамытудың кең және қарқынды мүмкіндігін жояды. Жоғары технологиялар – көптеген елдер үшін тек экономикалық құлдырауды жеңетін ғана емес, сонымен қатар оның құрылымдық түзетулерін қамтамасыз ететін және бәсекеге қабілетті өнім нарығын қалыптастыру құралы.

Біздің еліміз үшін бүгінгі таңда ұлттық ғылыми-техникалық әлеуетті толық ашуды талап ететін экономикалық дамудың инновациялық түріне көшу ерекше өзекті мәселелердің бірі.

Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған бағдарламасы еліміздің өңдеуші өнеркәсібінің ішкі және сыртқы нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруды негізгі мақсат ретінде айқындады. [1]

Қазақстан 2050 жылға қарай әлемдегі ең алдыңғы қатарлы 30 мемлекеттің қатарына қосылуға тиіс. Ал мемлекеттің бәсекеге қабілетін көрсететін басты көрсеткіш – оның экономикасы. Экономиканың бәсекеге қабілетті болуының басты бағыты – индустриалдыинновациялық экономика құру және өнеркәсіпті дамыта отырып, инновациялық процестерге бет бұру екені анық. Өндіріске бағытталған экономика болғандықтан, экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру индустриалдық кәсіпорындардың сапасы мен тиімділігіне, бәсекеге қабілеттілігіне байланысты.

Осы бағытта «Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамыту бағдарламасы» 2014 жылы 17 қаңтардан бастап жүргізілуде.

2021 жылғы 17 маусымда Халықаралық менеджментті дамыту институтының (IMD, Лозанна, Швейцария) Жаһандық бәсекеге қабілеттілігін зерттеу орталығы 2021 жылғы әлемдік бәсекеге қабілеттілік рейтингін жариялады (Кесте 1).[2]

Кесте 1 - Әлемдік бәсекеге қабілеттіліктің IMD-2021 рейтингіндегі Қазақстанның позициясы

	2019 (63 ел арасында)	2020 (63 ел арасында)	2021 (64 ел арасында)
ӘЛЕМДІК БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК РЕЙТИНГІ	34	42	35
1.Үкіметтің тиімділігі	21	29	21
Мемлекеттік қаржы	22	23	19
Салық саясаты	15	16	5
Институционалдық орта	29	50	46
Бизнес туралы заңнама	35	28	25
Қоғамдық құрылым	46	38	29
2.Бизнестің тиімділігі	29	34	28
Өнімділік пен тиімділік	36	40	43
Еңбек нарығы	11	32	20
Қаржы	41	47	46
Менеджмент практикасы	19	19	13
Қарым-қатынас пен құндылықтар	24	29	23
3. Экономикалық қызмет	45	48	45
Ішкі экономика	48	41	37
Халықаралық сауда	56	60	58
Сыртқы инвестициялар	39	48	47
Жұмыспен қамту	23	33	24
Бағалар	35	16	13
4.Инфрақұрылым	43	51	47
Базалық инфрақұрылым	25	31	25
Технологиялық инфрақұрылым	51	52	52
Ғылыми инфрақұрылым		58	57
Денсаулық сақтау және қоршаған орта	57	57	55
Білім беру	26	44	45
Ескерту – [2,3] дереккөз негізінде құрастырылған			

2021 жылғы зерттеу қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасы 2020 жылмен салыстырғанда 7 тармаққа көтеріліп, 35-орынды иеленді. Ал, 2020 жылы 2019 жылмен салыстырғанда керісінше 8 тармаққа түсіп нә орынды иеленді.азақстан Португалия (36-орын), Индонезия (37-орын), Латвия (38-орын), Испания (39-орын), Италия (41-орын), Ресей (45- орын) және Түркия (51-орын) елдердің алдында орналасты. [2]

Әлемдік экономикадағы жағдай кәсіпорындарды дамытудың инновациялық құрамдас бөлігі экономикалық өсудің негізгі көзі болып табылатынын, сонымен қатар осы ұйымның бәсекеге қабілеттілігінің деңгейін арттыруға ықпал ететіндігін көрсетеді. Қазіргі кезде инновацияның рөлін айтарлықтай арттыру, болашақ ғылыми зерттеу жобаларын іске асыру және инновациялық бағдарламаларды жүзеге асыру арқылы кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін күшейтуге мүмкіндік береді.

Қазақстандағы кәсіпорындардың инновациялық қызметін дамытуда шешілмеуі отандық инновациялық әлеуеттің дамуына кері әсерін тигізетін келесі негізгі проблемаларды анықтауға болады:

- ішкі нарықта озық технологиялар мен индустриялық инновацияларға тиімді сұраныстың болмауы. Ғылым және ғылыми-техникалық процесс қызмет көрсету саласымен байланысты және бұл қызметтер нарықта сұранысқа ие болуы керек. Өкінішке орай, қазіргі уақытта ғылыми қызметтер мен жоғары технологиялық өнімдердің ішкі нарығы өте аз;

- технопарктер мен мамандандырылған бизнес-инкубаторлар, тәуекелді қаржыландыру қорлары желісі (венчурлық қорлар), фирмаларды олардың қарқынды өсуі кезінде қолдаудың арнайы қаржылық тетіктері, компаниялардың сертификатталған бағалаушылары және зияткерлік меншік сияқты инновациялық жобаларды қолдау үшін дамыған инфрақұрылымдық элементтердің болмауы;

- әлеуетті серіктестер алдында ұсынылатын технологиялардың (немесе өнімнің) құнын күрт төмендететін тұтынушылардың сұранысы үшін нарыққа шығару мақсатында технологиялар мен өнімдердің ғылыми әзірлемелерінің көпшілігінің толық болмауы.[4]

Қазіргі уақытта Қазақстанда негізінен шетел капиталының, ұлттық компаниялардың, екінші деңгейлі банктердің, қаржылық және өндірістік топтардың қатысуымен ірі корпорацияларда басқарудың жоғары деңгейі байқалады. Сонымен қатар, инновациялық және жоғары технологиялық жобаларды басқаруға қабілетті, технологияларды коммерцияландырудың бизнес принциптерін, зияткерлік меншікті құқықтық қорғау мен

пайдалану теориясы мен тәжірибесін кәсіби түрде меңгерген кәсіби инновациялық менеджерлер институты іс жүзінде жоқ. Қазақстандағы кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейі төменгі кестеде берілген (Кесте 2).

Кесте 2 - Қазақстандағы кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейі

	Кәсіпорындардың саны барлығы, бірлік		Одан инновациясы барлары		Инновация саласындағы белсенділік деңгейі, %-бен	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Қазақстан Республикасы	28 411	28 087	3 206	3 236	11,3	11,5
Ақмола	1 148	1 160	88	86	7,7	,4
Ақтөбе	1 144	1 118	121	124	10,6	11,1
Алматы	1 715	1 666	160	163	9,3	,8
Атырау	1 081	1 074	97	108	9,0	10,1

Батыс Қазақстан	834	786	44	46	5,3	,9
Жамбыл	739	732	97	100	13,1	13,7
Қарағанды	2 175	2 196	293	281	13,5	12,8
Қостанай	1 357	1 337	174	191	12,8	14,3
Қызылорда	653	635	80	79	12,3	12,4
Маңғыстау	988	1 035	34	82	3,4	,9
Павлодар	1 148	1 128	104	101	9,1	,0
Солтүстік Қазақстан	964	965	92	136	9,5	14,1
Түркістан	795	832	72	93	9,1	11,2
Шығыс Қазақстан	1 836	1 831	273	236	14,9	12,9
Нұр-Сұлтан қаласы	3 821	3 605	567	453	14,8	12,6
Алматы қаласы	6 646	6 561	810	856	12,2	13,0
Ескерту – [5, 6] дереккөз негізінде құрастырылған						

2-кестеде көрсетілгендей, Қазақстан өңірлері бойынша инновация саласындағы белсенділік деңгейі жоғары кәсіпорындар Шығыс Қазақстан облысы және Қостанай қаласында орналасқан. Маңғыстау, Ақмола және Батыс Қазақстан облыстарында инновациялық белсенділік деңгейі төмен. Еліміздің ЖІӨ-дегі инновациялық өнімдердің үлесі 2020 жылы 0,62 % -ды құрады, бұл 2019 жылмен салыстырғанда айтарлықтай жоғарылаған (Кесте 3).

Кесте 3 - ЖІӨ-ге қатынасы бойынша инновациялық өнімнің үлесі

	ЖІӨ-ге қатынасы б-ша инновациялық өнімнің үлесі	
	2019	2020
Қазақстан Республикасы	0,11	0,62
Ақмола	-	0,05
Ақтөбе	1,31	0,01
Алматы	0,00	0,01
Атырау	0,00	5,08
Батыс Қазақстан	-	0,13
Жамбыл	0,08	0,09
Қарағанды	0,00	0,00
Қостанай	0,00	0,00
Қызылорда	0,50	0,53
Маңғыстау	0,00	0,00
Павлодар	-	0,04
Солтүстік Қазақстан	-	0,50
Түркістан	0,03	0,02
Шығыс Қазақстан	0,02	0,04
Астана қаласы	0,31	0,13
Алматы қаласы	0,00	0,01
Шымкент қаласы	0,00	0,00
Ескерту – [5, 6] дереккөз негізінде құрастырылған		

Инновацияға жұмсалған шығындар бойынша талдайтын болсақ, Қазақстанда инновацияға жұмсалатын шығындар жылдан жылға артып келеді. Қазақстан өңірлері бойынша инновацияларды жүзеге асыруға жұмсалған шығындар, 2019 жылы 2020

жылмен салыстырғанда 43,7 % - ға өсті (Кесте 4).

Кесте 4 - Инновацияларға жұмсалған шығындар туралы мәліметтер млн. теңге

	Инновацияларды жүзеге асыруға жұмсалған шығындар, барлығы	
	2019	2020
Қазақстан Республикасы	545 046,2	783 271,0
Ақмола	17 517,5	38 509,2
Ақтөбе	61 454,0	59 998,7
Алматы	14 528,1	30 794,9
Атырау	47 436,8	145 083,9
Батыс Қазақстан	10 482,9	11 755,8
Жамбыл	22 112,7	14 010,9
Қарағанды	39 593,1	53 670,8
Қостанай	17 219,1	15 786,2
Қызылорда	12 078,3	5 008,4
Маңғыстау	3 256,5	2 004,5
Павлодар	45 165,1	53 484,1
Солтүстік Қазақстан	12 391,4	34 909,8
Түркістан	4 482,1	17 997,8
Шығыс Қазақстан	61 964,7	112 557,1
Нұр-Сұлтан қаласы	91 664,7	84 008,4
Алматы қаласы	77 941,4	95 353,9
Шымкент қаласы	5 757,8	8 336,7
Ескерту – [5, 6] дереккөз негізінде құрастырылған		

Жоғарыдағы кестеде берілген инновацияға жұмсалған шығындардың ең үлкен үлесін Нұр-сұлтан қаласы, Атырау облысы иеленіп отыр. Ал, ең төменгі үлес Шымкент қаласында болып табылады. Жалпы, бұл Қазақстанның ғылыми-техникалық әлеуетін арттыруға бағытталғандықтан шығындар болып табылады.

Қазақстандағы инновациялық жүйенің негізгі мәселелері – инновацияларға сұраныстың төмендігі, сондай-ақ оның тиімсіз құрылымы – шетелде дайын жабдықты сатып алудағы артықшылық; өнеркәсіп пен ғылым секторы арасындағы нашар байланыстар; білікті кадрлардың жетіспеушілігі; халық арасында инновацияны қабылдауының төмен деңгейі; әлемдік ғылым мен инновациялық нарыққа әлсіз интеграция.

Бұл мәселелердің шешімі – ғылым, мемлекет және жеке секторды өзара байланыстырып, тең құқықтық серіктестік қалыптастыру. Заманауи университеттер зеріттеуші және кәсіпкерлік ұйымдарға айналса, компаниялар өз кезегінде университеттермен серіктестік құрып зерттеу қызметінің бірқатар рөлін атқарады. Мемлекет те бизнес пен ғылымның тең құқықтық серіктесіне айналады, өйткені мемлекет олардың серіктестігін тиімді ету үшін ынталандырушы және ұйымдастырушы қызмет атқарады. Бұл қызмет арқылы мемлекет өз мақсатына жетеді, яғни инновациялар арқылы макроэкономикалық көрсеткіштерді өсіріп, экономиканың бәсекеге қабілеттілігі жоғарлайды.

Қазақстан экономикасын инновациялық дамыту үшін көптеген іс-шаралар мен бағдарламалар жүргізілуде. Еліміздің инновациялық жүйесін ұлттық және өңірлік деңгейде дамыту Қазақстан Республикасының әлеуетін арттырады. Бұл өз кезегінде инновациялар саласындағы кәсіпкерлік бастамаларды дамытуға, халықты жұмыспен қамтуға, пайда көзі

ретінде ғылыми-инновациялық қызметті танымал етуге және халықтың өмір сүру деңгейін көтеруге ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900001050>
2. https://economy.kz/kz/Novosti_instituta/id=2747 – ресми ақпараттық сайты
3. <https://nomad.su/?a=3-201905300031&> – ресми ақпараттық сайты
4. D. Kulanova, G. Adbikerimova, A. Alibek, A. Bатырбай- Innovation in Kazakhstan: economic innovation processes today. Statics, account and audit №4 (75), 2019
5. Инновация статистикасы // ҚР ресми статистика агенттігі // <http://stat.gov.kz>, – 2019
6. Инновация статистикасы // ҚР ресми статистика агенттігі // <http://stat.gov.kz>, – 2020.